

Sírkamra a Parlamenttel szemben

Akárhogy keresgélek is a családi archívumunkban, egyetlen (akár távoli) rokonról vagy felmenőmről sincs tudomásom, aki 1920-ban az ország akkor megszabott határain kívül rekedt volna. Erdélybe, Szlovákiába és a Délvidékre mindig turistaként, szakmai érdeklődésből utaztam. Trianon tehát személyes érintettség híján számomra merőben történelmi tény. Miként (bocsánat a távoli analógiáért) a mohácsi csatavesztés, ami – ha nem is azonnal – annak idején szintén az ország széthullásával járt. S amit – ezt már ritkábban emlegetjük – ugyancsak nem deus ex machinaként értelmeznek a történések. Márpedig a jelen írás sokak számára déd- vagy nagyszüleik megroppantott élete, nemkívánatos új állampolgársága révén kifejezetten érzékeny témát érint. Tárgya a Kossuth térrel szimbiozisban készülő Trianon-emlékhely, amelyet a dekrétum aláírásának centenáriuma, június 4-én illet volna felavatni. Ünnepestes átadására valószínűleg augusztus 20-án kerül sor.

Két háború között hasonlóképp reprezentációs helyszíneként szolgáló elődje nem messze innen, a Szabadság téren létesült. (Ma a szovjet felszabadulási emlékmű áll a helyén.) Kör alakú hatalmas virágágyás közepén a Nagy-Magyarországba ültetett csonka Magyarország hirdette: „Hiszek Magyarország feltámadásában.” Mögötte a Horthy-korszak nyíltan vállalt irredentizmusának jegyében 1921. január 16-án négy

szoborcsoportot helyeztek el: területi veszteségeink – a nemzet mintegy kollektív fájdalmának – műköbe faragott illusztrációiként. Közülük három – Sidló Ferenc (Nyugat), Kisfaludi Strobl Zsigmond (Észak), Pásztor János (Kelet) – harcos attribútumaival és mozgalmas kompozíciójával egyszersmind a civilizációt megtestesítő Nyugat, vele a kereszténység védelmének napjainkban újraélesztett toposzát is felidézi. Szentgyörgyi István (Dél) két allegorikus alakja a legnyugodtabb és a legbeszédesebb: a lábaikhoz fektetett búzakéve az ország éléskamrájául szolgáló bácskai-bánáti területekre utalt. A felszabadulás után a szobrokat elbontották, a Bazilika pincéjébe vitték, további sorsuk ismeretlen.

Nyilvános könyvtáraktól kényszerűen elzárva, íróasztalom mellől meg nem mondom, vajon hány hasonló emléket termett a két háború közötti Magyarország hivatalos revizionizmusa – kisebb léptékben, esendő és szerényebb változatban természetesen. Azt is csak nagy valószínűséggel sejthetjük, hogy ezek sem sokkal élték túl a háborút. Szabályt erősítő kivételnek azok számítanak, már csak művészi rangjuk miatt is, amelyek legfeljebb közvetve kötődtek Trianonhoz. Ilyen Homonnay Jenő *Feltámadása* (Csepel, 1929), Fadrusz János *Corpusa* (Pestszentlőrinc, 1891–1935), Maróti Géza országzászlóval kombinált hősi emlékműve (Zebegény, 1938). E sorba illeszkednek Grantner Jenő kálvá-

riaként is funkcionáló józsefvárosi szobrai, amelyeket utóbb a Rezső téri Magyarok Nagyasszonya templom mögött helyeztek el. A Központi Szabó Ervin Könyvtár előtt álló *Magyar Igazság kútja* (Szentgyörgyi István, 1929) is csak átalakítva maradhatott fenn a szocializmus korszakában. Az már megalapozottabban állítható, hogy a trianoni emlékhelyek, illetve művek száma az elmúlt időszakban megszorozódott. Ha az interneten (www.trianon100.hu) található térképes összeállítás naprakész, akkor Ágasegyházától Zsámbékig százhuszonnégy ilyen munkáról beszélhetünk – ami a települések mintegy háromezres számával szembesítve mennyiségileg nem túl feltűnő. Kvalitásban meg még inkább elhanyagolható a jelentőségük; különösen akkor, ha eltekintünk a nem feltétlenül Trianonhoz kapcsolódó kortársi kivételektől is (Gyömrő: Gábor Éva Mária, Eger: Szakács Barnabás és Wild László). A gyakran kövekből, fejfákból, keresztekéből olykor helyi mesterek által összeállított, ritkábban turullal kombinált próbálkozások jó része esztétikailag indifferens; leginkább vizuális környezetszennyezésnek tekinthetők.

Az új keletű Trianon-kultusz Antall József tizenötmillió magyar látens nemzetegyesítését vizionáló elhíresült szavaival kezdődött. Az ellenzékbe kényszerült Fidesz műhelyében vált belőle később hatalommegtartást szolgáló politikai programpont, amelyet a második Orbán-kormány váltott valóra. A 2010 májusában összeülő új parlament először a kettős állampolgárság intézményét kodifikálta (akkor még szavazati jog nélkül), majd ezt közvetlenül követte a házelnök és a

miniszterelnök-helyettes által előterjesztett 2010/XLV. törvény, amely június 4-t „a magyarság történetének e szomorú dátumát a nemzeti összetartozás napjává nyilvánította”. Hogy Trianon valóban „békediktátum” volt-e, miként a törvény fogalmaz, arról nyilatkozzanak/vitatkozzanak nálam illetékesebbként a korszak történészei, mindenesetre így lett belőle iskolai emléknep. Az első világháborút lezáró szerződés ugyanis olyan fordulópontja a magyar történelemnek, amelynek súlyos következményei mellett máig fel nem dolgozott tanulságaival valamennyiünknek – a jövő nemzedékeinek is – szembe kell néznie. Akár azzal a Révész Sándor-i kijózanítóan végletes konklúzióval (*HVG*, június 11.) hogy „[j]obb világban a kisebb országnak is jobb, rosszban a nagyobbak is rosszabb.” Noha mi most maradnánk a magunk szakmájánál-feladatánál: azt vizsgálva, milyen lesz és ennek folytán mennyiben szolgálja a nemzeti önvizsgálatot a leendő emlékhely.

Politikai motivációja miatt fogantatásának körülményei nem feltétlenül a legrokonszenvesebbek. Noha akkor még nem volt világjárvány és azzal indokolható rendeleti kormányzás, kész tényekről értesülhetünk, amikor 2018 nyarán az *Index* felfigyelt a Magyar Közlöny friss számában megjelent kormányhatározatra. Az adott először tájékoztatást arról, hogy a Kossuth tér 1944 előtti állapotának helyreállítására hivatott Steindl Imre-programhoz kapcsolódóan az Alkotmány utca Parlament felőli torkolatában nem mélygarázs épül majd, ahogyan korábban tervezték, hanem a Nemzeti Összetartozás Emlékhelye. Alulról

jövő kezdeményezés és/vagy nyilvános társadalmi vita híján, kimondatlanul is már létező terv megvalósítását irányozta elő a közlemény, miután egyúttal a leendő mű lényegét is közhírré tette. Eszerint az 1913-as országösszeírásban szereplő valamennyi (nagy-)magyarországi település nevét rögzíti majd ez a topográfiai panteon. Ugyan miért hirdettek volna pályázatot, ha – a projektfelelős Wachler Tamásnak a Klubrádióban elhangzott szavaival – „a helyszín műszaki paramétereit és rendeltetései [...] meghatározták, milyen emlékhelyet lehet megvalósítani. Ilyet.”

Az interneten hozzáférhető dokumentumokból nem derül ki, annak idején vajon már egy építészek által felvázolt elképzelésre bólintott-e rá a kormány(fő). Magam erre az eshetőségre gyanakszom, miközben az is lehetséges persze, hogy az akkor még csak lazán körvonalazott koncepcióhoz utóbb keresték, majd találták meg a két tervezőt az építész Zimay Balázs és a tájépítész Mohácsi Sándor személyében. Tudjuk, hogy az előbbi több munkán dolgozott együtt Vadász Bencével, márpedig ez utóbbi tervezte a Szabad György nevére keresztelt Kossuth téri új irodaházat Hüttl Dezső 1928-as homlokzatának feltámasztásával. De ami ennél lényegesebb: amikor az építészeti látványtervek tavaly tavasszal a sajtóban napvilágot láttak, fellélegezhettünk. Nem holmi bombasztikus monumentum tornyosul majd elénk, derült ki szerencsére, hanem félig-meddig a föld alatt egy sírkamra nyílik meg képletes siratófalakkal. „Nem annyira állításról, mint inkább sülyesztésről lesz szó” – fogalmazott szemlélete-

sen az *Index* urbanistája. A Nemzeti Összetartozás Emlékhelye ugyanis egy száz méter hosszú és négy méter széles rámpa a települések neveivel, nagyságuktól függően három különböző méretben. Honvéd utcai végén négy méter mélyre ereszkedik, ott kap helyet öröklánggal a közepén az oldalain felhasított fekete gránittömb, amely az egykori ország szétdarabolására kíván ily módon utalni.

Akadt ugyan kritikus észrevétel is a művel kapcsolatban: a történész Gerő András például azt vetette ellenére, hogy a helységnevek a területről szólnak, ami sértheti a szomszéd országok érzékenységet. Szerencsésebb volna inkább családneveket használni, javasolta, bár azt nem részletezte, hogy ez hogyan valósítható meg. Még inkább kérdés az: jó helyen van-e egy zárandokhely az ország reprezentációs központjában? Nem lesz-e a fedetlen akna az összekötő-egységesítő szándék dacára akaratlanul is az utódállamok népeitől a szó szoros értelmében elválasztó árok? Miközben sorompóként funkcionál. A nagyobb tüntetések résztvevői eddig a Bajcsy-Zsilinszky út felől özönlöttek a Kossuth térre, ami a jövőben szinte lehetetlen, mivel közlekedőútnak csak a járda marad meg az utca két oldalán.

Az emlékművet kiváltó felirat egyébiránt nem új ötlet. A mi trianoni emlékhelyünk nevezetes előzménye (talán legfőbb ihlető példája is) a washingtoni Memorial Wall fekete gránittömbje, amelybe a vietnámi háború mintegy hatvanezer áldozatának nevét vésték. May Lin szobrász tervezte, és 1982-ben avatták fel. Egy német *performer*, Gunter Demnig a kilencvenes évek

derekán nagy feltűnést keltő *akció*ba kezdett. Felkutatta a nemzeti-szocializmus több áldozatát, és egykori lakóhelyük előtt rájuk (velük pedig a múlt bűneire) emlékeztető, tízszer tíz centiméteres réztáblákat helyezett el a járdán. Eleinte illegálisan, később már hatósági engedély birtokában. A botlatókő hamarosan egész Európában elterjedt. Nálunk az elsőt még maga a kezdeményező rakta le 2007 áprilisában a Ráday utcában. Ezt azután az ország negyvenvalahány városában újabbak követték, Budapesten másfél száz esetben, többek között Szerb Antal és Radnóti Miklós, Kinszki Imre és Petschauer Attila házánál. Utóbb pedig maga a műfaj – a múltidézés e decens módja – is követőkre talált, az eredetitől már eltérő formában. Ilyen az a fiatal építészek (nevezetesen az MM-csoport) tervezte projekt, amely 2014-ben, a holokauszt hetvenedik évfordulójára készült, és az ELTE második világháborús veszteségeire emlékeztet. Az Ellen-emlékmű, ahogy Csáki Judit nevezte, merő szöveg, amely a Múzeum körúttól a Puskin utcáig húzódik kétszáz méter hosszan az Egyetem klinkertéglás falainak fűgáiban – az intézmény elpusztított oktatóinak és növendékeinek bronzba öntött nevével. Tartalmilag egészen más, megoldásában ennek ellenére leszármazottjának tekinthető az a köztéri installáció, amely két évvel később, a reformáció 500 éves évfordulóján került a Kálvin térre a Baross utca és a templom között. A Hetedik Műterem nyertes pályaműve szintén textus. A Luther téziseinek számát felidéző 95 beton térkő mindegyikének (savmaratott) felületén két idézet szerepel: egy az egykori pro-

testáns prédikátoroktól (Luther, Kálvin, Melancthon) és egy másik a magyar irodalom olyan klasszikusaitól, mint Ady, Illyés vagy Esterházy. Úgy „észrevétlenek”, hogy „láthatók”, akárcsak az ELTE fali névsora – a két projekt stábjait vezető Szabó Levente építész és grafikus társuk, Polgárdi Ákos kulcsfogalmaival élve.

Szerettem volna legalább egy pillantást vetni az Alkotmány utcában befejezés előtt álló műre, de hiába próbálkoztam. Amikor e sorokat a számítógépbe ütöm, csak tippelhetünk majdani hatásáról: zavaróan idegen, netán elfogadhatóan neutrális vagy esetleg izgalmasan különleges land-artként működik-e majd a környezetében. Észrevétlen – már csak mérete miatt is – bizonyosan nem marad, noha grafikai relíeffként ható feliratszalaijával, amint a róla küldött hivatalos fotók mutatják, a pozitív példák fent említett sorába illeszkedő konszolidált alkotásnak ígérkezik. Szakít a teátrális emlékművekkel, egykor a Szabadság téren állt négy elődével is, amelyek korabeli értékelésére nem leltem; mintha már a kortársak sem tartották volna művészeti produktumnak őket. Ezt a motivációját hangsúlyozza a modern magyar szobrászat egyik legjobb ismerője, Kovács Péter is: „A négy szobrász az ellenforradalmi korszak egészét meghatározó nacionalista propaganda szolgálatában a századfordulós zsánerek érzelmes világát keltette újra életre.” Szakmai-művészi szempontból náluk még a Kossuth téren álló Rákóczi- és főleg a replika Andrássy-szobor is (az előbbi Pásztor János, az utóbbi Zala György és Róna József) több nagyságrenddel igényesebb alkotás – a Kossuth- és a Tisza- monumentumról (Horvay

János, illetve Zala György) már rosszabb a véleményem.

Amilyen örömdetes tehát azt a konstatálni, hogy az emlékhely nem a századfordulós akadémizmus és nem is annak két háború között továbbörökített konzervatív szellemiségét folytatja, olyannyira elgondolkodtató a közelmúlt fentiekhez kapcsolódó váratlan fejleménye. Az Emmi megbízásából a MANK (Magyar Alkotóművészek Közhasznú Nonprofit Kft.) ugyanis ez év március idusán Trianon témában jelíges ötletpályázatot hirdetett. A kiírás szövege lehetséges helyszíneként a Szent György térrel és a Vérmezővel példálózik; ezek szerint belátható időn belül valószínűleg két állami emlékműve lesz az eseménynek. Ennél a lehetőségnél is bizarrabb – már-már hátborzongató – azonban a szájaragós program, amely a legrosszabb emlékeket ébreszti kortárs művészettől merőben idegen szempontjaival: „Az emlékmű egyaránt lehet a trianoni békediktátum mint a Magyarországot megcsonkító és szétszabdalo esemény ábrázolása, és kapcsolódhat a magyarság nemzettudatának szimbólumvilágához, a történelmi Magyarország attribútumaihoz.” A gyengébbek kedvéért, meg hogy mindenki értse, miről van vagy lesz szó, „felirat helyezendő el a mű eszmei mondanivalójáról”.

Művészeti közéletünk elmúlt évtizedeinek közeli szemlélőjeként meggyőződésem, hogy a pályázat eredményesnek bizonyul: nálunk mindig akadt kellő számú profi bérszobrász a hasonló feladatokra. Az elvárások

ismeretében bizonyosan lesz több olyan terv is, amitől egyszer már elborzadtunk a német megszállás áldozatainak ürügyén a Szabadság térre összehordott szoborkompiláció láttán. Ennek az anakronisztikus hadoválásnak a leleplezésére a helyszínen spontán (esztétikai értelemben persze nagyon is esendő) ellenkiállítás szerveződött és látható mind a mai napig az egykori történelem beszédesen prózai dokumentumaiból. Kitalálója és kurátora az Eleven Emlékmű Csoport, amely – sokaknak talán meglepő módon – Trianon centenáriuma alkalmából szintén indított „kreatív ötletpályázatot [...] nyilvános térben való bemutatásra/felállításra tervezett munkák, akciók vagy események koncepciójának elkészítésére” egyetemisták és pályakezdők számára. Beszámolni róla nem tudunk, mivel a járvány miatt májusról ez is őszre halasztódott, az Off Biennálé József Attila nyomán Levegőt! címet viselő idei rendezvénysorozatára. Ott talán kiderül, képes-e mozgósítani a fiatal művésznemzedék a költőelőd egy másik nagy versének szavaival „rendezni végre közös dolgainkat” a magyar történelem e fekete napjának gubancos jelenünk-múltunknál távolatosabb perspektívát ígérő értelmezésével. Jobb híján addig maradnak a szimbolikus (helység- vagy család-) nevek. Én még reménykedem.

A Nemzeti Összetartozás Emlékhelye az Alkotmány utcában. Építész: **Zimay Balázs**, tájépítész: **Mohácsi Sándor**.